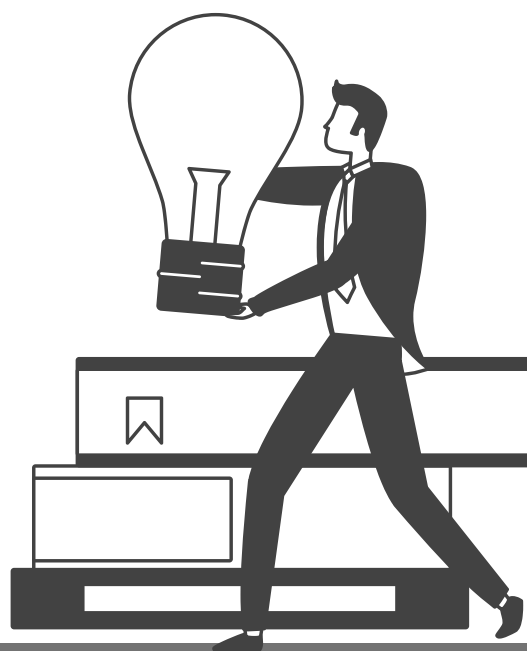

Kritinis ar kritiškas?

metodinis leidinys jaunimui
ir su jaunimu dirbantiems

Turinys

01.

Kritinis ar kritiškas?

02.

Kodėl verta lavinti kritinį mąstymą?

03.

Kritinio mąstymo patarimai

04.

Abigailės istorija

05.

Medijų raštingumas: būti ir atrodyti

06.

Klaidingos žinios viešojoje erdvėje

07.

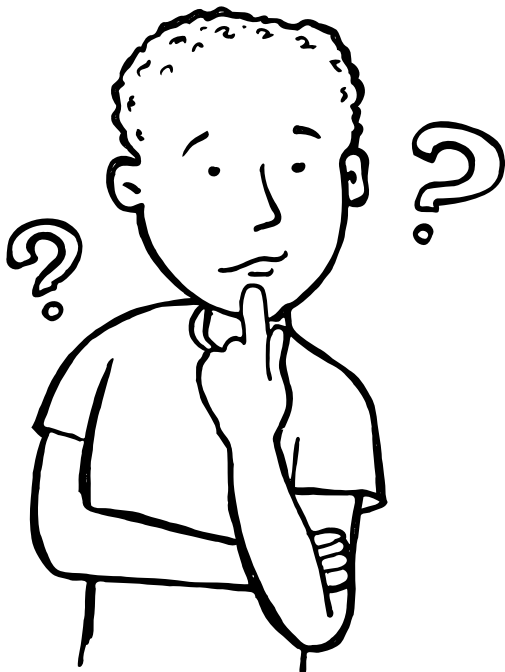
Šaltiniai

01. Kritinis ar kritiškas?

Kritinis mąstymas yra aktyvus ir bendravimo reikalaujantis pažinimo procesas, galintis vykti lygiagrečiai įvairiais mokymosi lygiais; tai kūrybiškas idėjų ir informacijos panaudojimas. Jaunimui labiau negu bet kada reikia mokėti spręsti sudėtingas problemas, kritiškai įvertinti aplinkybes, pasverti alternatyvias nuomones ir priimti apgalvotus, nuoseklius sprendimus. Naudodami įvairius mokymo būdus, metodus ir strategijas mokytojai gali skatinti vaikų kritinį mąstymą ir savarankišką mokymąsi, kurti tokią klasės aplinką, kurioje vyrautų atviras ir atsakingas bendravimas.

Pasak V. G. Sunner, Jeilio universiteto profesoriaus, „gebėjimas kritiškai mąstyti yra ugdymo ir mokymo pasekmė...todėl vyrai ir moterys turėtų būti mokomi kritiškai mąstyti. Tai vienintelė mūsų garantija prieš paklydimus, apgaulės, prietarus ir neteisingą pačių savęs ir savo žemiškosios egzistencijos suvokimą. Ugdymas yra geras tiek, kiek jis suteikia gerai išlavintą gebėjimą kritiškai mąstyti... kas, galima neklystamai pasakyti, paverčia sąmoningais piliečiais.“

Norėdami ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius turime mokytis kelti klausimus, ieškoti informacijos, apmąstyti savo patirtį, išgyvenimus, mokytis galvoti apie savo mąstymą.

02. Kodėl verta lavinti kritinį mąstymą?

- Atskirti tiesą nuo melo ir susigaudyti informacijos jūroje;
- Nedaryti skubotų išvadų ir įsigilinti į įvairių reiškinių skirtingus aspektus;
- Efektyviai priimti sprendimus;
- Pasirinkti perspektyvią veiklos sferą ir siekti karjeros;
- Visavertiškai dalyvauti viešame ir politiniame gyvenime;
- Apsiginti nuo manipuliacijų ir netapti sukčių auka;
- Suprasti savo ir kitų žmonių mąstymą.

03. Kritinio mąstymo patarimai

01

Įvertinkite informacijos aplinką

- Kas konkrečiai paskelbė informaciją?
- Ar tai patikima žiniasklaidos priemonė?
- Kokios rūšies informacija vyrauja šioje žiniasklaidos priemonėje?
- Naujienų, mokslo, skandalų, humoro?
- Ar jums žinoma patikima spauda cituoja šią žiniasklaidos priemonę?
-

02

Įvertinkite informacijos autorių

- Ar nurodytas informacijos autorius?
- Ar tai realus asmuo?
- Ką dar jis yra paskelbęs?
- Kur šis autorius skelbia informaciją, ar tai patikima žiniasklaida?
- Ar kiti šio autoriaus tekstai yra panašaus stiliaus ir turinio?

03

Įvertinkite informacijos šaltinius

- Ar nurodyta, iš kur gauta informacija?
- Ar tikrai yra tokie asmenys arba šaltiniai?
- Ar patikimi cituojami asmenys?
- Ką dar jie yra paskelbę šia tema?
- Ar patikimi cituojami šaltiniai?
- Kokiomis temomis informacija juose skelbiama?

04

Pasitikrinkite kituose informacijos šaltiniuose

- Ar šią informaciją skelbia kiti, žinomi ir patikimi kanalai?
- Ar informacija skirtinguose šaltiniuose iš esmės sutampa, nėra pakeista ar iškraipyta?
- Ar labai nesiskiria informacijos paskelbimo data skirtinguose šaltiniuose?

05

Neplatinkite nepatikimos informacijos

- Pagalvokite prieš persiųdami ar skelbdami kitų asmenų informaciją.
- Neplatinkite apgaulingų laiškų, paramos prašymų, įspėjimų apie virusus ir pan.
- Neplatinkite žinučių, kuriose prašoma jas persiųsti kitiems.

06

Nepasiduokite spaudimui

- Ypač kritiškai vertinkite raginimus skubiai ką nors daryti.
- Prieš spausdami nuorodas, pateikdami informaciją, – pagalvokite.
- Nepateikite bet kam svarbių duomenų.
- Net banko darbuotojai neturi teisės reikalauti slaptažodžių.
- Jei kilo įtarimas, paskambinkite į banką.

Kritinio mąstymo patarimai

07

Suabejokite

- Gavote žinutę apie laimėjimą, bet ar toje loterijoje žaidėte?
- Draugas žinute prašo pervesti jam pinigų. Ar tikrai? Paskambinkite paklausti!
- Nepažįstamasis siūlo pasidalyti jo tetos palikimą. Kodėl jums? Kodėl pasidalyti?
- Laimėjote kelionę! Galbūt. Bet kodėl turite dar kažką privalomai pirkti ir mokėti pinigus?

09

Įvertinkite, ar informacija nėra šališka

- Pirmenybę visada teikite faktams, ne nuomonėms.
- Ar nurodyta, kieno tai nuomonė?
- Ar tai tikras asmuo, ir ar jis turi autoritetą šioje srityje?
- Kas gali nulemti tokią nuomonę: faktai, ar asmeninės priežastys?
- Ar pateikiamus faktus galima patikrinti?

11

Elkitės apgalvotai socialiniuose tinkluose

- Venkite netikrų paskyrų. Patikrinkite abejotinų paskyrų draugų sąrašą.
- Net ir gerų draugų pakartota informacija gali būti netikra.
- Nepasiduokite raginimams ką nors skubiai daryti.
- Neskelbkite savo ir kitų privačios informacijos.

08

Nesidalinkite informacija, kuria galėtų pasinaudoti įsilaužėliai

- Neskelbkite viešai savo ir artimųjų dienotvarkės, planų, pomėgių, bet kokios informacijos, kuri leistų atspėti prisijungimų duomenis ir saugumo klausimus.
- Neišmeskite senų skaitmeninių įrenginių, jei juose buvo laikoma kokia nors informacija.

10

Pasitikrinkite kituose informacijos šaltiniuose

- Ar šią informaciją skelbia kiti, žinomi ir patikimi kanalai?
- Ar informacija skirtinguose šaltiniuose iš esmės sutampa, nėra pakeista ar iškraipyta?
- Ar labai nesiskiria informacijos paskelbimo data skirtinguose šaltiniuose?

12

Būkite atsargus socialiniuose tinkluose

- Neskelbkite itin asmeniškų nuotraukų.
- Venkite nejprastų, keista kalba parašytų žinučių.
- Prieš ką nors spausdami, pagalvokite.
- Žinokite, kad ką nors priimdami į draugus, leidžiate jam matyti ir skelbti informaciją jūsų paskyroje.

04. Abigailės istorija

Abigailė myli Tomą, gyvenantį kitoje upės pusėje. Potvynis sunaikino visus tiltus per upę ir paliko tik vieną valtį. Abigailė paprašo valties savininko Sinbado nuvesti ją į kitą pusę. Sinbadas sutinka, bet primygtinai reikalauja, kad Abigailė mainais turėtų miegoti su juo. Abigailė nežino, ką daryti, nubėga pas mamą ir klausia, ką ji turėtų daryti. Jos mama pasako Abigailei, kad tai jos pačios reikalas. Iš nevilties Abigailė permiega su Sinbada, kuris vėliau ją perveda per upę. Abigailė bėga pas Tomą, kad laimingai apkabintų ir pasakotų viską, kas nutiko. Tomas ją tiesiai nustumia, o Abigailė pabėga. Netoli Tomo namų Abigailė susitinka su Jonu, geriausiu Tomo draugu. Ji pasakoja viską, kas nutiko ir jam. Jonas smogia Tomui už tai, ką jis padarė Abigailei, ir nueina su ja.

Kritinis mąstymas ir Abigailės istorija

Abigailės istorija galbūt yra labiau apie vertybes ir jų matymą, bet pajungiant kritinį mąstymą ir užduodant klausimus tokius kaip: o jeigu Sinbadui būtų 18 metų, o Abigailei 30 metų? o jeigu Sinbadui būtų 55 metų, o Abigailei 21 metai? O jeigu mama būtų davusi atsakymų, o Tomas būtų ją vis tiek atsūmęs? Koks Tomo vaidmuo istorijoje? Ar jis tik sėdėjo ir laukė, o gal net nežinojo kad Abigailė pas jį nori atvykti? Ar tuomet Jūsų atsakymai pasikeistų? Kaip keičiasi mūsų vertinimai, kai keičiasi gauta informacija. Pabandykite į istoriją pasižiūrėti iš visų veikėjų pozicijos kritinio matymo kampu.

**Informacijos
tikslumas gali
išgelbėti pasaulį**

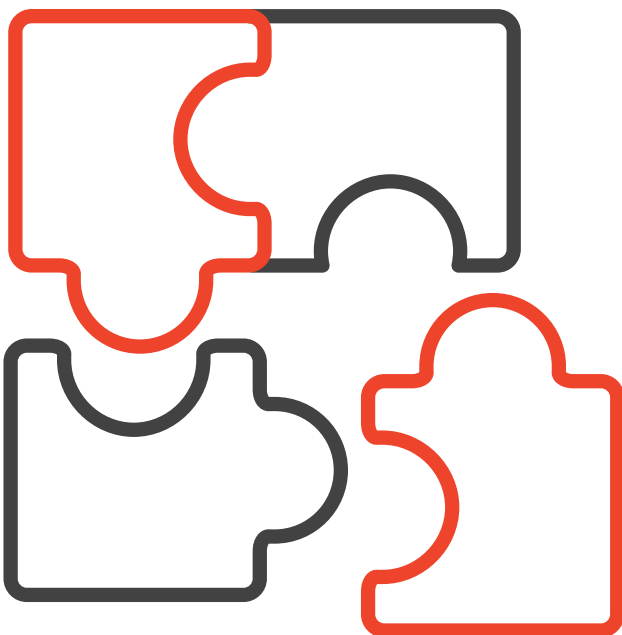
Abigailės istorija

Aptarimas ir įvertinimas

Įvertinant svarbu suprasti sąsają su vertybėmis, kurios įtakoja mus, nusprendžiant kas yra gerai ir kas yra blogai. Kai jau tai supratome, kitas žingsnis yra pažiūrėti, sunku ar lengva derėtis dėl vertybių, norint sudaryti bendrą sąrašą. Galite paklausti žmonių, kaip jie kūrė bendrą sąrašą - kurie argumentai juos įtikino ir kodėl, kur buvo riba suprasti ir palaikyti kitą.

Iš pradžių kiekvienas atskirai įvertina kiekvieną veikėją (Abigailė, Tomą, Sinbadą, Abigailės mamą ir Joną) pagal jų elgesį: kas elgėsi blogiausiai, kas šiek tiek geriau ir t.t. Po to pasidalinkite juos į mažas grupes (nuo 3 iki 6) diskusijai, kaip jie supranta šių veikėjų elgesį. Užduotis mažoms grupelėms: padaryti bendrą sąrašą, su kuriuo sutiktų visi grupelės nariai. Paprašykite jų vengti matematinių apskaičiavimų, kuriant bendrą sąrašą, geriau bandyti jį sudaryti remiantis aptarimu kas yra gerai ir kas - blogai. Po to įvertinkite šią užduotį bendrame rate, pirmiausiai pristatydami rezultatus ir aptardami jų panašumus bei skirtumus. Pamažu pereikite prie klausimų, koku pagrindu dalyviai vertino. Kaip jie galėjo nuspręsti, koks elgesys yra geras, o koks – blogas)

05. Medijų raštingumas: būti ir atrodyti

KAS TAS MEDIJŲ INFORMACINIS RAŠTINGUMAS?

Medijų informacinis raštingumas (MIR) (ang. media and information literacy, MIL) – terminas, kuris apima visas medijas ir žiniasklaidą (spaudą, radijo ir televizijos laidas, kino filmus, reklamą, internetą ir kt.) ir kitus informacijos teikėjus (bibliotekas, archyvus, muziejus ir kt.).

Informacinio raštingumo (ang. information literacy) sąvoka apima gebėjimą pasirinkti teisingą ir patikimą informaciją iš įvairių informacijos šaltinių, ją analizuoti bei atsakingai naudoti.

UNESCO teigia, kad medijų ir informacinis raštingumas yra neatsiejamas 21-ojo amžiaus įgūdis, kuris skatina kritinį mąstymą ir prisideda prie tokių problemų kaip klimato kaita ar rasinė diskriminacija sprendimo.

ANTRAŠTĖS IR STRAIPSNIŲ AUTORIAI

Antraštės – populiarus dėmesio atkreipimo būdas. Jų autoriai skambiais žodžiais bando pritraukti skaitytojus. Dažnai antraštėse rašoma iškraipyta tiesa, visiškai nesusijusi su likusiu tekstu. Perskaičius vien ją – galima sužinoti melagingus faktus bei susidaryti klaidingą nuomonę.

Internete pasidomėję bet koku klausimu, galime rasti tūkstančius straipsnių visomis kalbomis. Kaip atskirti, kuri teikiama informacija yra tikra? Pasidomėkite kas sukūrė skelbiamą naujieną, ar autorius žinomas ir galima juo pasitikėti, o gal tai tik nieko neišmanantis žmogus pasislėpęs po netikru vardu?

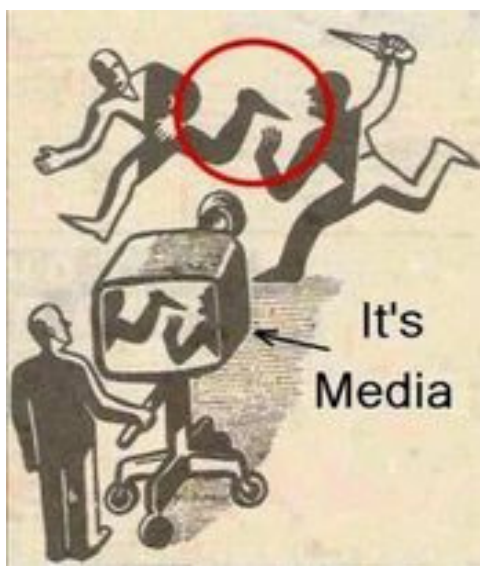
Medijų raštingumas: būti ir atrodyti

NUOTRAUKOS

Būna, kai straipsniais siekiama ne supažindinti žmones su tam tikra informacija, o bandoma manipuliuoti, pakišti visišką melą. Todėl nesant tikram ar duoti faktai yra teisingi – būtina tikrinti kas paskelbė tekstą, kas yra jo rėmėjai. Dažnai straipsniai būna užsakyti ir būna parašyti nesiremiant tiesa, bet iškraipant ją taip, kaip yra reikalinga.

BŪTI IR ATRODYTI

Internete pasidomėję bet koku klausimu, galime rasti tūkstančius straipsnių visomis kalbomis. Kaip atskirti, kuri teikiama informacija yra tikra? Pasidomėkite kas sukūrė skelbiamą naujieną, ar autorius žinomas ir galima juo pasitikėti.

Ne tik raštu pateikta informacija gali būti iškraipoma. Šiuolaikiniame pasauly, labai nesunkiai ir vaizdinė medžiaga gali būti pakoreguota. Paėmus nuotrauką be konteksto, galima manipuliuoti joje rodomu turiniu. Kad informacija pateikta vaizdiniu būdu, dar neturėtų būti rodiklis, jog ji teisinga.

LYGINIMAS

leškant informacijos, neužtenka pasinaudoti vienu šaltiniu. Norint išgauti kuo tikslesnę informaciją, būtina peržiūrėti kelias skirtingas svetaines ir lyginti jų pateikiamus faktus. Jei jie sutampa – informacija tikriausiai tiksli, jei ne – vertėtų pratęsti paieškas ir naudotis kitais šaltiniais.

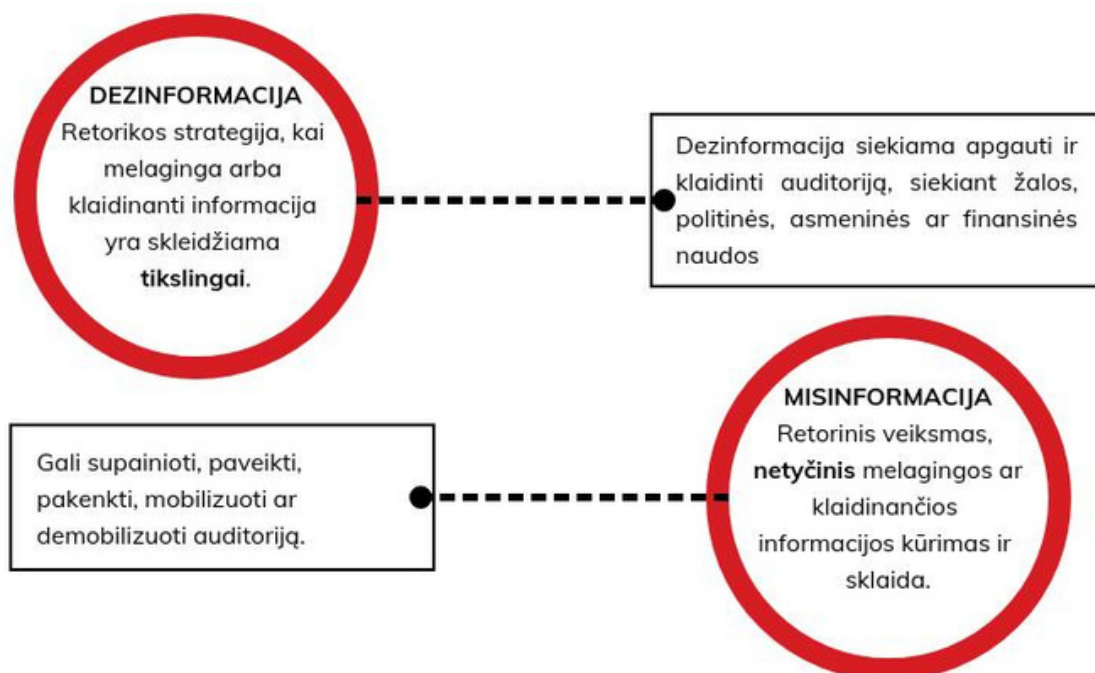

06. Klaidingos žinios viešojoje erdvėje

Kuo skiriasi faktai ir tiesos?

- Faktas yra surinkta informacija. Kita vertus, tiesa yra surinkto fakto pagrindimas. Tai yra pagrindinis skirtumas tarp dviejų terminų, faktų ir tiesų.
- Faktus galima gauti ir remiantis loginėmis išvadomis. Kita vertus, tiesos nėra pasiekiamos loginėmis išvadomis ar prielaidomis.
- Kita vertus, tiesa turi būti arba matoma, arba patiriama, norint įrodyti jos pagrįstumą.
- Faktai gali būti tik statistiniai duomenys. Tiesa negali būti statistiniai duomenys šiuo klausimu.
- Nors tiesos yra universalus pobūdžio, faktai negali būti universalūs.
- Tiesa yra tiesa bet kurioje pasaulio vietoje. To negalima pasakyti apie faktus.
- Vienas iš pagrindinių faktų ir tiesų skirtumų yra tas, kad faktai yra objektyvesnio pobūdžio, o tiesos yra subjektyvesnės lyginant.
- Palyginti su faktais, tiesos gali būti momentinės.

Dezinformacija ir misinformacija

Dezinformacijos ir misinformacijos rūšys

- Sugalvotas turinys: visiškai klaidingas turinys;
- Manipuliuojamas turinys: tikros informacijos ar vaizdų iškreipimas, pavyzdžiui, sensacingesnė antraštė, dažnai populiarinama naudojant „clickbait“;
- Apgavikas turinys: apsimetinėjimas tikrais šaltiniais, pavyzdžiui, naudojant įsitvirtinusios naujienų agentūros prekės ženklą;
- Klaidinantis turinys: klaidinantis informacijos naudojimas, pavyzdžiui, pateikiant komentarą kaip faktą;
- Klaidingas ryšio kontekstas: faktiškai tikslus turinys, kuris bendrinamas su klaidinga kontekstine informacija, pavyzdžiui, kai straipsnio antraštė neatspindi turinio;
- Satyra ir parodija: humoristinių, bet netikrų parduotuvių pateikimas taip, lyg jos būtų tikros. Nors paprastai tai nėra priskiriama netikrų naujienų kategorijai, tai gali netyčia suklaidinti skaitytojus.

Žaidimas BadNews Game

BadNews Game Lietuva: neleiskite dezinformacijai jūsų apgauti. Nuo netikrų naujienų iki chaoso. Kviečiame išbandyti online žaidimą ir tapti informacijos valdytojais.

<https://lt.debunkeu.org/get-bad-news-game-lietuviskai>

Žaidime "Bad News" turi įsijausti į netikrų naujienų skleidėjo vaidmenį. Mesk į šalį visas etikos taisykles ir rinkis kelią, kuriuo eidamas tapsi žiniaskaidos magnatu be skrupulų. Tačiau nenuleisk akių nuo savo "sekėjų" ir "patikimumo" matuoklių. Tavo užduotis - sukurti netikrą naujienų svetainę ir pritraukti kuo didesnę auditoriją. Būk atsargus: praloši, jei akivaizdžiai meluosi arba nuvils tuos, kurie tave palaiko!

07. Šaltiniai

- <https://www.prisijungusi.lt/savarankiskas-mokymasis/12-kritinio-mastymo-patarimu/>
- <https://lt.differencevs.com/6856718-difference-between-facts-and-truths>
- <https://lt.debunkeu.org/>
- <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606.locale=en>
- <https://shawneesu.libguides.com/c.php?g=651556&p=4570051>

Šis metodinis įrankis atspindi tik autoriaus nuomonę,
todėl Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos
ir darbo ministerijos negali būti laikomas atsakingas už jame pateiktą informaciją.

VISUOMENĖS
IR VERSLO
PLĖTROS
INSTITUTAS

